

Chanchin

**Zoram Kristian Hmasa
Tihduhdahna**

(Zirtirtu Vaikhawla sawi)

MZ
230.0954166
LAL

Mizoram State Library
DG3312

Buatsaihm
The Lalhmual B.A.

Zoram kristian hmasa tihduhdahna

(Zirtirtu Vaikhawla sawi)

Buatsaihtu: Pu Lalhmuaka B.A.

(Retired H/S. Headmaster)

SYNOD PUBLICATION BOARD

PUBLISHED

BY

THE SYNOD PUBLICATION BOARD

AIZAWL, MIZORAM

First Published 1985

Copies 3000

(All rights reserved)

MIZORAM STATE LIBRARY

DC - 3312

du

non

the

PRINTED

AT

THE SYNOD PRESS

AIZAWL - 796001

MIZORAM

A bu chhûng thute.

	Phêk
1. Synod Publication Board Thuchâng	iv
2. Thuhma	v
3. BUNG I- Ziak chhan tlângpui	1
4. BUNG II-NA Zirtirtu Vaikhâwla leh Tihduhdahna	4
5. BUNG III-NA Mission hnuaiah leh Pathian Rawngbâwna	25
6. BUNG IV-NA Mimal chanchin	37
7. BUNG V-NA Malsâwmna a dawng	41

Mizoram State Library
DG3312

PUBLICATION BOARD THUCHANG

He lehkhabu hi a buatsaihtu Pu Lahmuaka, (Retired Headmaster) hian Synod Publication Board—ah a rawn theh lût hlauh va. Ngun taka en a nih hnu-in, a buatsaihtu ~~nêna~~ ~~inberawn~~ ~~zêlin~~ chhuah tûra buatsaih a ni ta a.

Kan ram Kristianna hi la naupang hle mah se, thil hlui chhinchhiahna¹ lehkhabu kan nei tha lo hle mai a. He lehkha hian ram puma thil thlengte fûn kim sêng lo mah se, engemaw chenah Kristian hun tima kan awm dân min briattirtu atân tangkai thei ngei tûra rin a ni a. Chuachhapah ringtu hmasate harsatna tawh dân kan hriat hi thangtharte tanpuitu a nih ngei boisei a ni bawh a. Chutiang rilru chuan he lehkhabu hi chhuah a lo ni ta a ni.

A zia² dân kalhmang hi hriat fiah harsa deuh hlek lai te a awm a, kualkhung (bracket) chhûnga zia² hi smah Pu Lahmuaka a nih zia² chhinchhiah nân—Ziaktu, tih a ni a. A bu tâwp lama Vânpunga chan-chin leh bung V-na hi Pu Lahmuaka zia² bik a ni e.

Upa C. Sângzuala
Editor

Upa C. Lalhmingthanga
Publisher

THUHMA

He lehkhabu hi zirtirtu Vaikhâwla Hriatrengna atâna ziaak a ni a: Amah hian 1942 khân lehkhabu, RCBWM tia a vuah a ziaak a: tah chuan sikul lama a thawhna lam. tlêm tal pawh a ziaak lang lo chu, mak ka ti hle a. Zoram puma thingtlâng zirtirtu hlawhtling berte zingah a telin ka hre si a; tichuan, Pastor upa deuh mai hi ka zâwt ta chawt a. Ani chuan, "Anni kha, an awmna khuaah Kohhran din-tu an ni a; an sikul aiin an Kohhran din kha an vei zâwk alâwm," a ti thên mai a. A dik âwm hle e

Robâwma thu ziaak hian, ringtu hmasate nun dân leh awm dân a hril Chiang hle a; chu bâkah chuan, Zoram puma ringtute tihduhdahna ropui ber chanchin ziaakna a lo ni bawk a. Tichuan, Zoroma ringtute hriat ve atân he lehkhabu hi ka buatsaih ta a ni.

Synod Publication Board—in min chhutsak hi ka lâwm tak zet a ni.

Lalhmuaka

BUNG 1—NA

Ziak chhan tlangpui

Zoram Kristian ram

Zoram Kohhran Jubili khân, Missionary hmasa pathumtc hriatrengna lung phun hualin, inserhna in-khâwm neih a ni. Chutah chuan, Pu Mena (Rev. E.L. Mendus) chuan, "He hmun tê tak têah hian, Lal Isua Chanchin Tha hrilhna tan a ni a: Tûnah chuan, kil tin a dêng chhuak ta; Zoram makna chu hei hi a ni Zoram pâwnah, chhak lamah, thlang lamah, chhim lamah, hmâr lamah, va kal teh u, tah te chuan Kristian in hmu zêl ang. Chuvâng chuan, hemi hmun hi, hmun thianghlim a ni e," a ti.

1941 Chhiarpuih chuan, Zoram mihring 152,786-ah Kristian 98,108 an ni; chu chu zaah 65.97 (65.97%) tihna a ni. 1950-ah chuan, Zoram hi kristian ram a lo ni tak tak ta, 1951 Chhiarpuih chuan, mihring 196,202-ah kristian 157,515 a lo ni ta; chu chu, zaah 80.31 (80.31%) tihna a ni. He chhiarpuih hian, inchhiarna lehkha (Documents) eadiktu pâwl khatah ka tel ve a: Seling, Tlângnuam leh Bâktâwng vêl khua mihring 5,000 zet hming ziakna, etc. kan en dik a (chutih lai chuan, ram pâwn lam mi, pakhat mah an awm lo). Hetah hian, kristian lo chu pathum (3) chiah an awm: pathum zînga naupang ber chu kum 75 mi a ni. "Zoram chu kristian ram," a ni tih theih ngei a ni tawh a nih chu.

1951 chu, Missionary hmasa ber Pu Buanga leh pu Sâpupa Aizâwl an lo luh atângin kum 58-na a ni a; Pu Sâphluia, Chanchin Tha hrila, thingtlâng

2 ZORAM KRISTIAN HMASA TIH DUHDAHNA

khuaa a zinna hmasa ber aṭangin kum 53 vêl a ni. Mizo, Chanchin Ṭha hril tûra an zin chhuah hmasak ber aṭangin, kum 50 vel a ni e. Kum 50 âwrh chhûnga, Zoram chhûnga, zofa hnahtlâk zawng zawng deuhthaw Kristian an lo ni ta mai hi; a chhan chu hêngte hi an ni ngei ang e.

1) Lal Isuan, tuifinriat râl aṭangin, Ama thlan chhuah ngeṭe a rawn tih luh vâng a ni. Khasite chuan, "Mizo zawng, in vânei êm mai, Missionary ṭha tak tak leh Doctor thiam tak leh ṭha tak in nei ṭhîn a," (Dâwrpui Pastor Thanga sawi) an ti.

2) Kohhran Harhna ṭhuang li te kha 1906, 1913. 1919, leh 1933 an ni. 1919 Harhna hi chuan, Zofa hnahtlâk awmna zawng zawng a dêng chhuak kim vek a ni.

3) Khaw hrang hranga kohhran dintute rinawmna leh thawhna avâng. Hêng mite hi, khatih laia Lal leh upate chuan, 'Mi tling lo,' tia an deu sawhte an ni hlawm a; Mahse Lal Isua an rinna chu, sa-kawr peh phawn zawh loh hnim ang tluta nghet a ni thung. Hêng mite hi, kei chuan, 'Lal Isua LONE RANGER-a te,' ka ti mai a ni.

4) Thingtlâng zirtirtu hmasate kha an ni leh a. Dr. Fraser M.D. khân, tlangvâl, puanthuah khai, 83 a chawm a; an zînga ṭhahnem takte chu, thing-tlâng khuaa zirtirtute an ni ta hlawm a; an awmna khusah chuan, Kohhran phuntu an ni zel a ni. Hêng kohhran dintu zirtirtute hi, Assembly (tûn lai SYNOD) pawhin, kohhran Upa nihna a pêk kha. Zoram zir-

na lam ka ngaihtuah lai chuan, Pastor pension, upa tak bulah hian, 'A pawh hle mai, zirtirtu hmāsate khān, an sikul chanchin chhinchhiahna an lo nei hlawn lo a,' ka ti a. Ani chuan, 'An sikul enkawlna aini, an kohhran din enkawlinaah an inpêk zawh vâng zâwk a ni e,' tiin min chhâng ta thên mai a. A dik viauin ka ring ta a ni.

Zirtirtu Vaikhawla hi an zinga mi a ni ve a. He lehkhawuah hian ama chanchin a tam ber dawn a ni. Lal Isua rawng a bawlna te, Amah a rinna te, Ama tâna a inpêkna leh a 'testimony' te hi, mite hrilh ve chi niin ka ring a; a sikul hna leh thil dangte pawh telh a ni bawk. Ani hian, thu tlênte a ziak a, ROBAWM a vuah. Ka ziak tam berte chu hemia mite hi an ni a; tin, ama kâ leh ka Ni, Ialchhawni (Vaikhawla u) kâa ka hriatte pawh ka hmang bawk a; chûng chu thu belh ka ti a, a dang lehte chu, ka hriatnate hmang tihlan zêl a ni ang, hêng bâkah hian a kaihnawih dangte pawh telh nual a ni ang.

LONE RANGER hrilhfiannah

Tûn lai thangthar, naupang te, sâptawng sikula zirte tân chuan hrilhfiyah ngai lovin an hre thiam a; LEGEND (Pu Chbûra thu) ang hiala, RANGER hote sawi a lo nih theihna, sâp chanchinbu, READER'S DIGEST—a ka chhiar, ka sawi mai dawn a ni. An ni hi, America khawthlang lama, thalêr ram hlauhawm, rûkru rual leh suamhmang rual leh RED INDIAN—ho awmna ram kal tlanga pêmte hruaitu leh vêngtu an ni; tanpui ngai, mangang ngenna chhângtute an ni bawk. Khaw pakhat chu, mi sual rual,

4 ZORAM KRISTIAN HMASA THIDUHDAHNA

mi tha thah pawisa miah loho hian an awp bet tlat mei
a: Tichuan, RANGER-ho puihna an dît ta a. 'An
rurain, an thahnem si a, pali, panga vêl in rawn tish
loh chuan, mi pahnih, khat han beih mi an ni lo e,'
tiin lehkhâ an thawn a. Ranger-ho dânah chuan,
mi pakhat aia tam, hmun khat bei tûrin an tîr ngai
si lo a, pakhat chauh an tîr ta a. Chawlhkâr khat
pawh a ral hmain, a phin darh ta vek mai a; athen
a kâp hlum a, athen a man bawk a; chu chu thawn-
thu (legend) anga an chanchin an sawi tan tâkna a
ni e, an ti. Zoram thingtlâng khuaa, Kohhran din-
tute hi, mahni chauha, thim lal kulh beitung an ni;
an thiat thei zel bawk; chuvâng chuan, 'lone ranger'
an ni e.

BUNG II NA

Zirtirtu Vaikhawla (1886-1956) leh tihduhdahna

Thawng chanchin

A pa hming chu Laizavunga a ni; an thlahtute
a chhuinaah chuan palina (4-na) a ni. An pi pu
atanga, lal upa, mualkil, an ni fo thin a: Laia hian
fa pathuma nei, Lalthâwma, Lalchhâwni leh Vaikhâwla.
An pa hi fapa mal, pianpui dang nei miah lo a ni
a; Chuvâng chuan, a pa Dârkhawliana chuan, "Kei
pawh fapa mal ka lo ni tawh a. Ka fapa hi a mal
um a, a unau atân, mi ka zawnsak teh ang," a ti a;
nehuan fahrah, Kâwla leh a pi, a inah a la lût a,

fa angin a awmpui ta a. Kâwla chu a lo puitlinin,
 Kâwlhniara sal, nula Rotuahi nupuiah a neihsak; a
 indantir ta a. Kâwla fa upa ber chu, Khawzathanga
 a ni; ani hming hi a lang ve so ang. Laia chuan
 unau tha tak a nei ta a ni. Kâwlhniara hian, sal
 man dang, Leire mi, mi huaisen hmingthang tak lo
 ni ta, Thatpua a nei a; Rotuahi chu, Thatpua nu
 ang a lo ni ta a ni; tin, Kâwlhniara hi Pâwih a nih
 avângin, Pâwih chhông leh khat an siam a ni ta
 bawk; huaisen hmingthang Thatburha hi. Thatpua
 fapa a ni.

Robâwm buin a sawi dân chuan, Dârlawng tlâng
 dunga, Buangtheua khuaa kan awm laiin, ka pa chu
 a thi ta a; chu chu, khawthlang vai kah lai a ni a;
 kei chu kum thum mi lek ka ni a. Ka pa thi tûr
 chuan, 'Laichin dang narân belh chu a tha lo ang a,
 ka u, Kâwla kha a zaidam a, lo pan ula, a tha ber
 ange,' tiin thu min hnutchhiah a. Ka u, Lalthâwma
 hi kum 14 vêt mi chauh a la ni. Kan chanchin an
 hriat veleh Khawzathanga chuan min va hruai ta thuai
 a. Kan lai chuan kan ro zawng zawng, Thihna te,
 leh thil dangte min lâksak vek, kan Silai tha nê; n;
 tichuan kut rua'in min va hruai ta a ni. Hmân lai
 lalte hian, bâwih fa lo pawh, an mi tha chawimawi
 te chu, an sum hetiang ni khuaah hi chuan an la
 mai mai rêng thîn a ni. Kan ro min lâksak zawng
 zawng chu se sâwm hu a ni ang. Pawibawia khua,
 Khawruhlianah chhûl khat chhuak ang chiahin, kau
 awmho ta a. Kâwla hian Khawzathanga chau' fapa
 a nei a; ani chuan fa u ber chan a chang a. A nu-
 pui, Tlânghauhi chu, nu ngilnei, rilru nei tak a ni a,

6 ZORAM KRISTIAN HMASA TIH DUHDAHNA

Kéini fahrah unau thum chungah, sawiséina tûr kan nei lo; kan vâncei ngawt mai. Khawruhlianah hian uai hânin min hâl darh (1892 thâl lai) thlengin kan awm a. Vânpunga indanna, Rawkawnah kan lût th a; hêmi aţang hian, Vânpunga khua kan ni ta reng a ni.

Chanchin Tha engin a rawn chhun tan

Kum 1897 lamah chuan SIHFA-ah kan insawn Heta kan awm lai hian, mi pakhat Vawmkaia'n a, aw, b, a rawn hâwn a, a Aizâwl zinin; chu chu Zawlbûkah, tlangvâlin an zir thîn a; an zingah chuan ka tel ve thîn a. (Thubelh, 1928 khân pa upa tâwk tak, Saithuama chuan, "Sihfa awm laiin, tlangvâlin, a, aw, b, kan zir thîn a, zawlbûk chhuatah; i pa hi naupang a ni a, kan tluk hauh lo thîn nia," a ti a. Agi hi, Changzâwla Kristiante vêng hranga awmho hotu a ni). Kum 1900 kum hian, sawrkar kum chhian dân leh, Pathian thu kan man thiam ta a ni. 1901-ah chuan Khandaih kan zuan a, kristian nun dang awm tâh ka tum zêl a; mahse, tihpui tûr an awm loh avângin, rilrua lâwmna mai lo chu, thil dang a tih theih chuang lo. Ka chhûngte chuan min la thawi lui reng tho.

Pathian thuin min fan dan

Aizâwla ka kal theih hma dâih, 1898 khân, Sihfa Zawlbûkah, upaho thu khâwm hian, "Zosâp Pathian hia hi kan hriat chhuah vek chuan, âra inthawi ai chuan a tha zâwk a, fuliafa meuha inthawi chu a tluk awm lo e," an tih hi ka hria a. Chuti a nih him chuan, âr mah hekin, ka zir ang e, ka ti rilru

ta tlat a; ka hriat thiam pheĩ chuan a tha ngeĩ ang a, kawng awlsam zawk zuk nia tiĩn. Pathian hla ngaihsakna rilru ka nei ta rĩn a ni. Tin, 1895 faw-vĩng awllĩn laiĩn, ka u, Lalthĩwma, (chu chu Saitual phĩla kan awm lai a ni) Pu Buangate hnĩnah a zuk inhlawhfa a, 'Isua vĩnah a awm a, Khawvĩlah zuk lo kal a,' tĩh hla hi a rawn hre chhuak vek a; ka zir a, ka sa fo tawh rĩng a ni.

Sĩbfa khaw pawimawhna

Hetih hun lai Zoramah chuan Sĩhfa khua hi, thil inĩanna bul ber a ni rĩng a; hĩng angte hi:

(1) Pathian thu chhuahna a ni a; (2) a, aw, b, zir ẵanna a ni a; (3) Vai ẵawng zirna ngaihtuah ẵanna a ni baw; (4) Zoram pum Chhiarpui hmasa ber, 1901, neihna a ni leh. (He chhiarpuih hian, kristian zawng zawng 45 an ni a; zĩak leh chhiar thiam tawhte chu, an zain 761 an ni tawh). Kei pawh zĩak leh chhiar ka thiam tawh a, number pawh 1,000 thleng ka hre thiam tawh baw. Khawchhiar-tu, Saikhama ka zui a, hma mi tisĩwn hle baw; khĩwĩchhut lehkh a la awm rĩh lo. Hemi hnu lawk hian mi pakhat, Bĩwĩhpĩwngan khĩwĩchhut Thuĩn-chhĩng Bu hi a chhiar a; ngun takĩn ka lo en ve reng a, "Shawĩ shel suh u," tĩh hi a han chhiar a; s, h, aw, i, e, u,-te hi ngaihruatnain ka man theĩ nghĩl a. Khĩwĩchhut hawrawp ka hre chhuak a ni nghĩl ta a. Muang takĩn, zawĩ tĩ tĩn ka chhiar theĩ ve ta zĩl a ni; a hranpĩn ka zir lo.

Pathian thu ka ngaihvĩn tan

Hĩng lai vĩl hian, Pathian thu chu ka ngaihtuah rĩng a; chawlhni (Pathianni) a awm tĩh chu kan hria

a, Hemi ni chauh hi sipai hovin rawsawt lâk niah an hmang thin a, chuvâng chuan, 'rawtsawt lâk ni' tih a ni reng zâwk thin. Vawi khat chu, Chhuan-bâwîha nuten inthawi nân tuikhur tui la tûrin min tîr a; ka kal ta a, daifim hi dawl hnahin ka khawn-khâwm a; tin, daifim tuiah chuan kawtlaia lung te mûm mâm deuh deuh pathum ka thlâk lût a; ka pe ta a, inthawina atân chuan an hmang ta a. Ka ril-ruin ka chhinchhiah tlat a, tuikhur tui a ni si lova, ka ti rilru a; an dam ta tho mai si, inthawi rin loh phah nân ka hmang ta tlat a. Pathian ni hi chhin-chhiaha, serh zêl tûr a nih kan la hre rih lo. Zawlbêk kil khata a sawia sawi mai mai hi ka tih theih leh hriat tâwk a la ni rih chauh.

1.

Thubeth :

Ka ni, Lalchhâwni chuan heti hian a sawi, "Sihfa awm lain, kan lo vauah hian sih tha fê hi a awm a; kei chu hlo thlawh lain khawsikin ka na a; Vai-khâwla hi naupang fel rân, dam thei mang lo a ni a. Ka nâ chu min riahpuî thin a, chhuat laiah amah-in a mu a. Ka nâ tha ka harh meuh lo thin ni tûr a ni; mei a thim veleh hian kan lo vaua sih huai, ramhuaiho hi kan chhuatah khân an lo lâm lût thâm thâm hian ka hmu ta thin a, 'Vaikhâwl, tho thuai rawh, kha, ramhuaiho chhuatah an lo lâm luh thâm thâm kha,' tiin ka au tho thin a. Ani lah chuan, 'I ninawm teivet e,' min tih khum mai thin a; engahmah a ngai lo thei tawh tlat zûk nia. A nâupan lai atang rêngin ramhuai hlauhna a nei nêp hie a ni e," a ti !

Hmāsawna kawng a hawng hret :

Kum 1901 Khandaih kan zawn kum khân, Aizâwla awm thîn, Hrânga a lo hâwng hlauh mai a; Pathian lehkhabu—Luka, Johana leh Tirhkohte fin-khâwm a han khâwn a; tin, Pathian ni chhiar dân a han hre bawk a; kan bei dūn ta a ni. Pathian thu chhiara tawngtaihonate kan nei ta zeuh zeuh bawk. Mahse, thinlungah inthawi paihthlâkna hlauh rilru nghet chiah chu kan la nei meuh lo a ni e. Kan chhûngte n min la thawi lui fo thîn. 1901 kum bul lamah, Tv. Thanga (Aw Lalpa chungnung ber kan fak hle a chetih phuaktu) ten min rawn tlawh hlauh mai a (Hei hi, Zofate ngei Chanchin Tha hrila, zin chhuah tum hnihna a ni; tlangvâl 6, pahnih zêla inkawpin, tluang thumin, Aizâwl atangin an zin chhuak a nih kha—Ziaktu). Fuihna tha tak tak, hriat reng chi an sawi a, hêng ang te hi, “Tûnah hian naupang in la nia, in chhûngten thawi lui che u mah sela in thinlungah a loh loh chuan, ramhuai tân engmah a sâwt lo vang, an insêng thlâwn mai a ni zâwk e. In tlangvâl hunah, in taksa leh in thinlung a lo puitling ang a, chumi hunah chuan in chhûngten an tilui thei tawh lo vang che u,” tih te hi a ni.

Pu Saphluia a lo zin :

Kum 1902 Fawvâng dâwnin, Pu Sâphluia a lo zin ve. Kan bâwr ve hle mai, a hnêna lehkhazir tûra min hruai a tum a; mahse ka pain a phal loh avângin ka zui ta lo a; Hrânga erawh chu a hruai thla leh ta a. Thlê khat ral hnuin ka pa chuan ka kal a phal hnuhnawh leh ta a. Kêl khâlin min

10 ZORAM KRISTIAN HMASA TIH DUHDAHNA

thawi zet a, ka nu nêh Aizâwl panin kan kal ta a. Aizâwl kan thlen chuan, Hônga khân, la naupang lu deuhin min ngai a. "Inrinni hian tlangvâlin hna an thawk thîn a, naupangin puan an su nilêng thîn a; naupang zual deuh tân chuan a hrehawm lutuk a; hâwng leh ta phawt ula, kum dangah lo kal leh zâwk rawh u," a ti a, kan hâwng leh ta a.

Sikul kan nei ta :

Kum 1903 March thlaah Hônga kha, Primary pâwh pass lovin, kan khaw zirtirtu-ah a lo chhuak tá hlah mai a; Zoram pumah thingtlânga sikul nghet ding hmasa ber a ni. Ka zir ve nghâl a, Chhiarkawpah ka zir tan. Puntîr ka zir laiin, ka u-te leh kan lal Vânpungate chuan, kuli âwl hi a thât êm avângin, khawchhiarah min hman ta a; thingnawi fawm chungin, khawchhiar hna ka thawk ta a; chu chu 1904 kum bul lam a ni. Chûng laia min bialtu Rahsite chu, Liannawna, Chawngkunga, leh Chawngbawnga an ni.

Harsatna te :

¹¹¹ Hêng Rahsite leh kan chhûngte an tangrual a, Pathian thuâwih min bântir an tum nasa mai a. "Pathian thu i âwih chuan khawchhiarah i tang thei lo ang," tiin an tangrual a; min vuakte an han tum ut ut hawk thîn. Khawchhiar hnaah chuan ka tlâk lohna an dap nasa hle mai a; min dap ngun lutuk alcih, mi sakna thahnem tak an hmu chhuak ta zâwk hlah mai a. Ka chhûngte chu Pathian thu hrih phêt ka tun thîn a; Pathian thu ngawta ka sawi tan chuan inhnialna leh inhauhna na fê a tli g

zêl thîn; Pathian thu sawi kha an haw tlat a. Tichuan thiam thil hian ka bei thîn; sawrkâr lam leh sâpho chanchin, mihring thu niâwm takin ka sawi thîn a; dân leh hmang châng hriatna lamah ka thu an âwih hrat hrat thei ta zâwk a; Kristian an nih hma pawhin, he lamah hi chuan ka hruai thui viau a; dam lo enkawl chungchângah pheh chuan min zâwm hle a, mi dangte hnênah pawh an sawi ve thîn; chu chu khandaih Hripui lên laia thu zia kin a hrilh-fiah ang.

Tin, hêng lai vêk hian, ka u, Lalthâwma chuan, kan pa Kâwla chu, diar tialtir a tum ruh khawp mai a; Kâwl ramahte a han zin a; sedawi a chhun a. Diar tialna tûr chuan, sechal leh kêlchal a lei baw; mahse, a tum angin thil a kal thei ta lo; November 1905-ah chuan, Tuihripuiin kan khua a ûm darh ta mai; ramhnuaiah leh lo lamah kan tlân bo zo ta vek a! kum thar February thla tâwp thlengin kan awm darh ta rih a ni.

Hripui vej lai hun :

Ka sawi tâk ang khân, kan tlân darh ta vek a; Aizâwl atengin vai doctor pawhrawn tih a ni. A reh lama ka khawchhiar report chuan heti hian ka zia. Mi 60 an thi a, thil tám ber niin ruang 10 (sâwm) a chhuak. Vai doctor lo kalte damdawi kenin a daih si lo va; Khawmhmate an pe thîn a; tin, in vawn fai leh ei lam fimkhur an sawi uar hle mai. Chu, lama chuan, keini chhûng chu kan lo inzirtir tawh th n avâng^၁, ka thusawi thîn anrawn nomnghet a ni. Keini chhûng chu a tuar nêp ber kan ni a,

12 ZORAM KRISTIAN HMASA TIHDUHDAHNA

kan pa Kâwla kum 77 mi chauh chânin, kan tuar chhuak ta a. Kan pa phûmtute chu, an inbual hma chuan, in chhûnga an luh ka phal lo a; ka ute pahnih,

hawzathanga leh Lalthâwma chuan, fanu pahnih ve ve an nei tawh a; tlai lamah chuan, an inbual hma chuan, an fate an pawm ka phal lo bawh thîn. Kan silhfên leh mut puan zawng zawng vau tuikhawbthlah kan sufai vek bawh; he lampangah chuan ka chhûngte chu hruai an harsa lo hle mai.

Pathian thu lam :

Hri a kian hma zawng chu, lo lamah kan thang bo ta a, Pathian ni serh leh inkhâwmte pawh ngaih-tuah hleih theih a ni ta lo. Hetia ramhnuai ka awm chhûng hian, ohawhni serh thu chu ka hre reng thîa. Thuralpui tûr an awm hauh loh avângin chawhthai-in buhte ka seng a, buh ka chhêk bawh thîn. Ka chhûngte chuan, "A Pathianni hi a hloh ta nge maw ni, bân mai a tum ta zâwk aw" an ti nak nak thîn a. Ka thil lâk dân leh ngaih dân ka han hrilh chuan, "I la ât luat vak loh hi; inkhâwm lova kut kuangkuaha thut reng ai chuan, buh lâk nachângte i la hriat hi," an ti a.

Harhna thien hmasa thil lo awnte :

Hêng pathumte hi chhinchhiah tlâk niin ka hria; a hun indawt angin sawi ila:

(1) 1905 fûr laiin, ka u Lalchhawni tuihriin a dam lo va; keini chu ramriakin hna kan thawk a, zualkoin min rawn ko ta a; chûng zualko chuan, "A biak theih tawh lo ve," an ti mai sí a. Zualkoin

chutianga thu an thlen chuan, 'A thi ta' tihna ang chiah a ni si a. Tichuan, tap chungin tawngtai reng chung bawkin ka hâwng ta a. Chutia kalna kawng pawh en tha thei mang lova ka kal lai chuanin, RINNA mak tak mai, ka rilruah a lo lût ta thut mai, ka u chu thi tawh mah se, 'Ka u,' tia ka koh chuan, min chhâng ngei dâwn tih hriatna hi a ni. Kristian ni lova a thih ka phal lo va, Pathian ka dilna chu, a tak taka chhâna a lo ni reng zâwk mai. In ka thlen chuan, ka'n ko a, min chhâng ta mai le! Hemi tuma keimaha ka hâwng hi, Pathian ka ngaih ber tum hnih zînga tum khat niin ka hria.

(2) Harhnapui lo thlen hma lawk hian, mumang mak fe ka nei a. Kan sikulah hian, dârlhalang um (glass um) lehkhathui bûr (inkpot) ang deuh tak a lo inhûng chhâwng thluah mai a; ennaum ennaa thutna (galleries) inrem chho chhâwng thluah ang hi a ni; a fim vâr pup vek mai a. Chung umte chu, Babu Thanga (Aw Lalpa, Chungnungber, kan fak hle a che tih hla phuahtu) khuan Pathian thu a lo hrilh piap piap mai a. Kan hlim lai chuan, a lo zin tak tak a, chutia Hlimnain mi rilru a hawn lai tak kha a lo ni bawk a, Pathian thu a hrilh ta mawlh mawlh mai le. (Hetiang mumang mak tak, a tak tak lo hmu lâwk hi, khawvêl chanchinah a tam mai. Reader's Digest hian chutiang mumang chu a chhuahtu tawh a; a chhuahtu chuan, 'Hetiang mumang hi, Scientist-ten engtinngan an hrilhfiah dâwn? Kei chuan, mihringah hian hun (time) leh inkârlhatna (distance)-in thu a neih phâk loh, NIHNA engemaw Pathianin a dah niin ka ring a,' a ti—Ziaktu.)

(3) Khaw thar kai, râlzuan kan ni a (Changzâwlah), ramah kan riak reng thîn. Mangkhâwng kan theu a; chu chu Inrinlin kan zo, ni a tla chiañ tihîn. Ka ute huénah hâwn ka dîl á, min hau nek a, ka hâwn an phal ta nge nge a. Zâna hâwng ka nih avângin ramhnuaiiah chuan khua chu a thim ta êm êm mai a. Meichher tûr mau rô ka keng lăwk a, tichuan meichher chu kan buatsaih ta a. Ka meitalh bâwm ka la chhuak a, meibu chu talh khat chauh daih hi a lo ni reng mai a, Ka'n talh a, a mût zo ta thuai a, engmah chhit kaina tûrin, tih hman pawh a ni ta lo; ka âr khawthim dai ta á. Thanglailung aţangin Khandaih thlengin thim hnuaiah ka kal ta chat chat mai a. (Mêl li vêl lai a ni ang- Ziaktu) Mahse, Lal Isua nêñ kan kal'dôn ta tlat mai le, chuti taka hlimna leh lăwmna chu ka lă tâwk ngai lo. Pathian ka ngaih berha pakhat chu he kawng hi á ni leh, Lênglên thutmuan vêl (zân dâr 8 vêl)- ah in ka thleng. Ka chhûngte chuan, 'Thlarau Thianghlim a thleng a, i thiante chu aw chhâng hluia an zai asin,' an lo ti a. Chutih lai chuan Sikulah kan riak thîn.

(Ka pain hun danga mi hrilh dân chuan—"Riakin lo kan vât a; Inrinni a lo ni a, hâwn ngei ka tum a; chu chu hriain, ni tlák hnu, khawthim that that thlengin lo chu min vahpui ta tlat mai a; bân loh theih loh a nihin kan bâng a, kei chú haw tumin' ka kal ta nghâl a. Khawzathanga chuan Lalthâwma a rawn tîr a, ani chuan talhriakin, mî han vaw thak thak a, mahse, hâwn ka tum êm avâng chuan min kalsan leh ta" a ti—Ziaktu).

Harbna poi a thleng ta :

Thuhmahruai sawi a tûl ang. Rev. Saiathanga'n Mizo Kohhran Chanchin Bu-a a ziaak dân chuan, hlim lâмна tak tak chu, April ni 9 zîng lamah niin a sawi. Tin, Rev. Zathanga kaa ka hriat dân nên pawh a inang; ani hian heti hian a sawi. "Aizâwla kan lût tûr chu, Châltlâng mêl hnih dinna bula, khiang hlima tawngtai chu engemaw chu kan ti deuh sulh vek chauh a ni a; kan hâwng tûr min thlah chu kan hlim êm êm mai a; a chhan chu, Kohhran din mumalna fel deuh a la awm loh vâng a nun an sawi. (Mahse, Khandaihah a thleng tlat mai a ni - Ziaktu).

A chung a sawi ang khian ka riahna chu sikul a ni. Lênglên vêla in ka thleng kha chaw kan ci zawh chuan sikul lam ka pan ta; hlim takin an lo zai a, ka luh veleh min lo pawm a, min zuanpui ta dâwrh dâwrh mai a, zai zawh chuan thuin tui takin kan inkâwm ta zêl a, rei fe kan meng. A tûk Chawlhni zînga kan han inkhâwm chu an hlim ta êm êm mai a. Kei chu kil khatah ka dîng tlâwn ta reng mai a; ka hril a hai êm êm mai. Ka sual bîk êm vâng a chang ve thei ta lo niin ka inngai ta tlat mai a. Dai-pâwnah ka tlân a, ka va tawngtai a, ka lo kîr leh a, ka la chang ve thei ta lo fo mai a; ka mang a ang hle mai; daipâwnah baw k tawngtaiin ka tlân ho leh a; hetiang hian rei fe ka ti a; mi hriat ve mang lovin ka buai hle mai. Ni rei vak loah chuan ka hlim ve ta êm êm mai.

April thla tâwp lamah chuan, sangha tlângvuak an rawt ta a; tichuan, Tuivai vaw tûrin kan thawk ta a. Sangha dap ni chu Chawlhni a ni tlat mai a,

Kristiante chuan sangha dap ve lovin inkhâwmna an nei ta a, an zai hlim ta êm êm mai a; sangha dap lai mi thahnem fe chu, chutia lâm ta map map mai chu en tûrin an inkhâwmna hmunah chuan an lo kal hlawm a, chûngte chu hlimna chuan a man a, su ve ta dâwrh dâwrh te an awm ta nual mai. Khuaa inkhâwmnaah pawh en tûra lo kal a man tâk an awm nual bawk. Pakhat chauh sawi ila. Chawlhni zînga kan inkhâwm chu kan hlim êm avângin chaw chhûn ei hunah pawh bân nachâng kan hre ta lo va, chhûn chaw ei tûrin an chhûngte an rawn lam hlawm a. Kâpkûngi chuan an pa Khamêka a rawn ko a, in-chhûng a lo lût chu hlimna chuan a man ta tlat mai a, nau paw chungin a su ve ta dâwrh dâwrh mai (Hemi te nupa hi, Shillong Governor Driver Pu Kâpkima pu leh pi an ni). Hetiang sawi tûr hi a awm nual.

Tihdehdah a tan dawn ta :

He harhna lo thlen hma hian Kristian chu sâwm (10) pawh kan tling meuh lo. Mahse rei lo têah 100 (za) kan tling ta thuai mai. May thla hian Zosâp a lo zina (hei hi Pu Sâpthara ni âwm tak a ni – Ziaktu). Mi 30-in Zawlbûkah baptisma kan chang. Kei chu an zîngah a naupang ber ka ni a, mahse, a hruiatu berah ka tâng. Chutia Kristian kan lo pun thahnem tâk êm avâng chuan lal leh khawtlâng hotute mit tikhamtu leh an vei tham kan lo tling ta a. A chhan lian deuh deuhthe chu hêngte hi an ni : – (1) Chawlhnia hna thawh duh loh vâng. (2) Zu in ve duh loh

vâng: zu hmun hlimhlawpah tel ve theih nı ta nghâl lo. (3) Thu khat vuaa inpâwl khâwmna neih thın vâng- an tel ve theih lohna a ni a. an er ta a ni.

(4) Hetiang inhlâwm khâwm hi chutih lai Sailo lalna leh thuneihna chuan a pawm zam mai thei lo. Tichuan phın darh duhna a lo thleng ta a ni.

A tan tırh dân :

Nı khat chu kan lai Vânpungan Zâwngin lai Lalzika ko tûrin tlangvâl tırh tûr a zawng a, hna-thawh tûl lai a nih tawh avângin lo lamah mı an feh bo duak si a, tırh tûr a hmu zo ta lo a. Chal-êka nên kal tûrin kan inpe a, an koh duhna chhan Kristiante min hrilh ve si lo va, a chhan dik tak hre lovin kan kal ta a. Kan va thlen chuan Lalzika chuan, “Eng thu nge inrawn ken?” min lo ti a. Keini chuan, “Eng thu dang mah min chah lo a; kan ngai tawh êm a, lo zin teh se, tih mai loh chu,” kan ti a. Lalzika chuan, “Nangmahni Kristianho hrem tûrin min duh a nih chu. Nangni pahnih pawh, tûnah hian bâng nghâl mai ula, zû i inho ang u,” a ti a. Dumpaua chuan min hnûk nghâl ta mai a, kan inhnûk rei hle mai; lalin, “Thlah tawh rawh,” a tih hma chu kan inhnûk a ni.

Zânah chuan, Zâwbûkah Pathian thu ka hril a; kil khatah, Chalêkan, “A lo kalin, a lo kalin...” tih hla hi a lo zirtır ve tlat tlat bawh a. Lalzika chu talhfiak nên a lo zuang lût ta thut mai a; an tlan-chhe fai ta vek mai a. Keini pahnih leh patblawi

pakhat chauh kan tlânchhe ve lo. "In duh leh dai-pawnah va sawi rawh u," min ti a, a kal leh ta thuai a. Kawtchhuah lungdawha kal khâwm tûrin mi te chu kan sâwm ta a; an lo kal t̃euh mai. An zingah chuan, Pastor Liangkhaia te, Pastor Kâplunga te, Zirtirtu China te leh Zirtirtu Hnûna te an tel. A tûkah chuan, Lalzika leh a hote nêen chuan kan khaw lam panin kan kal tlâng ta a. Zâna kan han inkhâwm chu, Lalzika leh lal upa Suakbawnga Pawih, an lo lût ve a. Keini chu sikula kan len loh avângin, a tual zâwlah kan inkhâwm thîn a ni; anni hi arûka, mi hnung lama nam thut hi an ching riau thîn; tichuan TIHDUHDAHNA a inñan a ni ta. Hetih lai hian tleirâwl ka ni.

An tihduhdah dan :

Kan lal Vânpunga chuan Kristiante hrem tûrin a unaute a chah khâwm a lo ni reng mai a. Hêng angte hi an tih dân chu a ni.

(1) Kristian awmna chhûngkua chu lal leh an thui-bruaite a thlentîr zêl a. Zu leh sa lei nân Rs. 5/— a sêntîr zêl. (Hetih lai hian vawkpa sôm nga, tûn lai Rs. 1,200/— man ang hi Rs. 5/— a ni; tin, zu bêl khat hi, chutih lai chuan siki, tûna Rs. 25/— a ni). Mi chhia tangka pakhat mah nei lo an nih chuan, an buh zêmah an zuang lût a, zu leh sa leina tûr chu an teh chhuahsak zêl bawk. Keini chuan, hmêlhriat sa Saitual lal Dorâwta kan thleng a; Lal thleng nârân ang chauh kan ní a; kan sênso zawng pawh Rs. 2/— vêl chauh a ni ang e, inpâwl ngeib thîn kan ní a, inzahtawna vâng a ni ngei ang; âr talh chauh-

ah kan tlāk a ni. Sikula kan inkhāwm laiin, Vān-phunga naute chu an lo lūt thut mai a; tlar hnu-hnung ber aṭangin an han vaw ṭan ta a. Pu Vānzika (K.M. High School Headmaster Pu Lalthankima pa) pawh chu an han hēm zawt mai a; ani chuan, "Hei, kan bei ve mai dāwn lāwm ni?" a'n ti a; mahse, a bula mīten an kuai ṭhu ta a ni. Kei chu (Ztu Vai-khāwla), a hma lama ṭhu ka ni a; min thlen ve hman, min bānsan ta a ni; vuak ka tuar ve ta lo.

(2) Changzāwl kai kum a ni a. Kristian awmna chhūnte khawthar kai an phal ve lo a; lo lamah leh khaw hlui lamah kan awm ta hlawm a ni. Zāna ruah a sūr tluk tluk lai hi an hnawhchhuah hun duh-thusām a ni. (Thu belh—Shillong Governor Driver, Pu Kāpkima nu hian Vākvēli tih hming a pu hlen ta a ni. A pa leh a nu, Khamēka leh Kāpkūngi hi, hotianga hnawh chhuah an nih lai a, an vah vēlnaah thlāmah hrin a nih vāng a ni. Khamēka hi kan khaw pasalṭha, sa kāp thei, thih thlenga, lai khāwn-bāwl upa a ni. Hetiang hian. 1906 buhseng thleng-in an awm hlawm a ni.)

(3) Tin, Vānphunga unaute khān an theih tāwpin an vau. An vau zām theih lohte chu, an buhzēmah an zuang lūt a, an duh tāwk, zu lei nān, an chhuhsak a; vaw sūm 4 leh 5 ang te chu an talhsak a; an ei zawhsak vek bawk.

(4) Tin, an vau bāntir theihte hnēnah chuan, "Pathian thu kan āwih leh chuan, silai kan chawi ang" tiin thu an intiam kamtir zēl bawk. An vau zām theih lohte chu sām chauh kan awm a ni.

Chung mite chu : Lalliauva, Vaikhawla, Saihuama, Laltawna, Chalbuanga, Z. Kuasia, Thangkham, Pastor Thangchhingpuia (Taitea), Tuaha, Thatliana.

(5) Sawi sên a ni lo a, "Chutih laia, Mizo pa finna leh thiamna an hriat zawng zawng an hmang vek, tih hian a huap kim ber ang e. Sâpte pawh an hual a, BAWH HLA an chham khum (He sâp hi tunge a nih a sawi lo a, pâwltlâka, thil tifel tûra Zosâphluia lo kal kha ni awm tak a ni). Sawrkâr awm lo ni sela chuan, Mission sâpte pawh an rawt chimit vek ang. (Belh— He tihduhdahna hi a hluar fê ni ngei tûr a ni. Pu Sâpupa Rev. Frederic William Savidge) chuan, Sêrkâwna a Banglâa he tihduhdahna chanchin a lo hria chu, a thinrim nasa hle mai le. "Engatinge, British Empire chhûngah, chutiang a awm theih; Bawrh-sâpin a khap lo maw? Ka kal ang," a ti a; a insiam vek a; a chhuah hma zânah chuan, Bawrh-sâpin a khap ta tih a hria a; a kal ta lo a ni. He thu hi Pastor Chuautera kâ atanga dawn a ni — Ziaktu).

(6) Kei chu Aizâwl thlengin min hnawt chhuak a. Khawchhiar ka ni a, ka report a tlai ta a, C.I. (Circle Interpreter) chuan kan lai a vau ta a; tichuan min zuk hruai leh ta a, mite mit tikham tingin ka awm¹⁰ ve leh ta a ni. Mahse vawk leh âr nên lo lamah kan awm a; ka chhûngte chu an mangang hle mai. Dorâwta khua, Dârchhûna'n pêm an rawt ta ngawt mai, "Ani hian kristian a dodâl ve lo," tiia. (Pu Dorâwta hi, laiho khâwma an thlen a nih kha. Kha tihduhdahna khân a rilru a khawih a;

1910-ah kristian a lo ni ta a; 1913-ah kristian chauh awmna atân, Saitual hi a din ta a ni; 1910-ah hian Pu Sâphluian a baptist ta; Kristian Tlângau, 1958 a mi en teh). Kei chuan, "Lo zuk kal hmasa ula, kei chu, hetah laichînte inah, kan tuar chhuak phawt ang e, ka ti a. "Nangmah hi pêm bopui kan tum che alâwm; chutia nang berin i duh loh chuan, keini kal chu engnge sâwt ang," an ti ve thung. Pêm chu an phulh ta a ni

(7) Zawlbûka mi 30 baptisma changte kha an zingah chuan, mi 10 chiahin zâm lovin an tuar chhuak (Robâwmah chuan an hming pawh ziaak vek a ni). Mi dang sawmhnihte kha chu an pha bo deuh a; mahse, engakimah kristian ang chiahin an khawsa zêl a; an zinga 15 phe chu pâwl tlâkin, Ztu. Hrânga hovin inkhâwmna an nei tan leh ta.

Chûng mite chu: Doliana (Rev. Zairema pa), Vânzika (Upa Lalthankima pa), Chhuna, Laihrânga, Zingruma, Chalêka, Khamêka, Bâwihpâwnga, Hmai-hânga, Lalrehlova, Daia, Zokûnga (leh mi dang pahnih — Ed).

Tihduhdabna a tawp tan ta:

Pâwl tlâk chuan, Aizâwl Bawrhsâp a rawn inrawlh ta (Bawrhsâp a inrawlh duh lawk lohna hi, a khua a tlawh tumin. Vânphunga hian, a tihlâwm êm êm vâng a ni e, an ti a, a dik a rinawm a. Zosâpin an nawr avânga inrawlh ta chauh ni âwm tak a ni— Ziaktu). "Kristiante chu, hmun khatah a hovin i awm hrantir tûr a ni,' tiin THUPEK a chhuak ta a ni Mahse, Vânphunga fin kheuhbeuh chuan, hmun

remchâng fu, tui awm hauh lohna, an ruat ta a nih chu. Hêng vângte hi a ni ngei ang a, Sâphluia pawh a zin chho nghâl ta vat mai (Hemi tum hi BAWH HLA chhama an hual tum chu ni âwm tak a ni—Ziaktu). Hetiang hian thu a rawn tifei ta a ni.

1) An awm hranna tûr chu, Sâphluian a zawnpui a, hmun remchâng tak, KAWNPUI-ah dah khâwm tûr an ni ta.

2) An zaa kristian ni vek, chhûngkua zawng chu, hetah hian an awm khâwm ang. An hotu chu SAITHUAMA, lai mâkpa a ni (Ani hi, Vau zâm zawh loh sâwm zinga pakhat a ni. Kum 83 mi nin Khawruhlianah a borai ta).

3) Chhûngkhata ringtu pahnih khat, tlangvâl emaw, etc, awmna chu khawpuiah an awm ang a, an chhûngte hnênah. Kâwnpui awm hrannaah hian (1907 kum hian) Biak In kan sa nghâl a, Zorama Biak In hmasa ber a ni (zokhawsângah hian 1907 kum hian Biak In sak a ni bawh a, hmasa ber nih an hauh ve ngei ang— Ziaktu).

(Vânphunga fin kheuhbeuhin a ruat hmun kha, tuikhur tûr a awm leh awm loh enfiah tûra Sâphluia, hnim pik kêra a'n mîl tlang vêl chu, zopain kan khan lo ngei mai e, an ti; a pôl tlang zung zung mai a; sâp ngahsân phah nân an hmang. Zâna lai sumhmuna lai leh a khâwnbâwl upate nân an thukhâwm chu. Sâphluia pawh a jawng na hle an ti. "He khaw lai hi, Vânphunga a ni a, a thu angin, thil a kal tûr a ni ang," an han-ti a; ani chuan, "Lai dang tumah

ka hre lo; lai ber EDWARD-A chauh ka hria, a dang an awm ka hre lo rêng rêng," a tih khum nghek nghek mai a. Vânpunga pawh a vau hle. Evangelist Pu Robuanga kaa hriat dân phei chu hei hi a ni, 'Bawh hla chhama an hual chungchânga a chhâna chu, amah Sâphluia chu an khawih vaih chuan Vânpunga lalna pawh a bâng nghâl ang; thinrim takin a ti a ni e.' a ti--- Ziaktu).

Thu belh:

Pu Sâphluia, Aizâwl a thlen thlâk leh hnuin, Kristian Hlabu No. 16-na (1951 Edition) hi a phuah ta a ni. Châng khatnaa, tlar hnuhnông ber hmaa mi, 'Kan khawvêl' tih hi, 'Ka khawvêl' tih a ni. Pu Sâphluia hi a intineitu êm êm a; hetih lai hi chuan, amah chauh hi, Aizâwlah missionary awm a ni; Sâpthara lo kîr leh lo tûrin a hâwng ta si a. Tin, châng 3-naa, 'Nangma ramah,' tih pawh hi, 'Keima ramah' tih a ni bawk. Châng 4-naa, 'Chan-chin Tha leh Tirkhohte Thiltih,'—1906 lai hian. an Bible chu, hêngte chauh hi an la ni rih.

Jerusalema tihduhdadna kha a ang:

1907 hian ka dam thei lo hle mai, mahni in sa zo va, kan chhûnga kan han awm khâwm hnu rei lo-teah chuan; mumang mak tak ka nei leh ta a; hei hi—kan lai mual chungah hian, dardhlalang mûm, mautlâwn sei tak ang, killi neiin, kil (angle) dik tak-in, a lo inzam a, dotu a awm lo a, khaitu pawh a awm lo; ban phâk loah a kângin a awm a ni. Mi pakhat hian, 'Hemi huap chhûngah hian, rilru hmun khatin an awm ang a. nakinah ram hrang hrangah

24 ZORAM KRISTIAN HMASA TIH DUHDHNA

an darh vek ang,' a lo ti a. Kâwnpuia Saiṭhuama ho a awmte kha, kum thum hnuah chuan an pêm darh vek a; an pêmna apiangah Kohhran thar dintu an ni ta zêl; Jerusalema ringtharte tihduhdahna a awm a, an darhna apianga, kohhran an din thar ta zêl ang kha an ni ta chiah mai. Pathian thil rêl dân hi a mak teh e,' (Kâwnpuiah hian in 30 vêl an awm âwm e.)

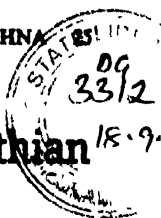
Thubelh:

Changzâwla awmhmun kan khuar ngheh hnu thâl laiin, nikhat chu, kan lal Vânpunga chuan ka u Khawzathanga hnênah (annî pahniḥ chanchin tlêm hi a tâwp lamah sawi a ni ang). "Kan ding leh vei in ni a, Vaikhâwlan, Pathian thu ka âwih e, te a'n ti vei a; hetiang a nih chuan kan inṭhen hun a thleng thuai ang le," a ti a. Khawzathanga thinrim haw ta chuan, Vaikhâwla (tlangvâl a ni tawh a) Kawmchâr tukverh bula, a lu lo khiuḥa ṭhu chu a va ching ta lâp lâp mai a, "Khawnge ka chemtê kha, kan vit teh ang," a ti a. A nupui Tlânghauhi khân, chemte chu a lo thukru hman a, Vaikhawla hnênah chuan, "Kawmchârah khân zuang thla mai rawh," a ti a; chemtê a zawn chhûng chuan a zuang thla ta a. A hnu daih, Pathian thusawia a zin vêl laiin, Pastor Thianga (Haflong) khân, "Kha chemtê kha hmu la i chiu ngam tak tak ang em? tiin ka zâwt a, ani chuan, 'Ka hre lo le; Vânpunga thu kha Pathian thu angin kan ngai a nih kha maw le; sakei kâ pawh zen rawh, ti se kan zen mai âwm asin maw le,' tiin min chhâng e," a ti.

ZORAM KRISTIAN HMASA TIH DUHDAHN

BUNG III NA

Mission hnuaiah leh Pathian rawngbawlna

Zirna lam :

1908 March thlaah chuan, Aizâwlah Primary exam tûrin ka kal ta a; exam kan zawh chuan, Dr. Fraser-a châwmah ka lût ve ta nghâl a. Lehkha zir chungin, Pathian thu sawin kan zin darh bawk thin. 1910-a, Upper Primary ka pass hnu chuan, ka pu Dr. Fraser chuan khawthlanga Thilthekah min tir a; min tirhna chhan chu hetiang hi a ni---Bawrhâp, H.W.G. Cole nêna bâwih chungchânga an inkhinna thuah khân, Shillongah Commissioner hnênah kal a tûl ta a. Lal bâwih a lei chhuah hmasak ber Pastor Hrangka kha hruai a duh a ni. Chutih lai chuan Hrangka chu Thilthek khuaah zirtirtu a ni; Shillonga a hruai hlâna lo thlâktu tûr a zawng a, a hmu zo ta lo va; kei min han zawh ve chuan, 'Kal peih e,' tiin ka chhâng a; tichuan ka kal ta a ni. Kum khat ka zuk awm; kan nu nite nu Chalkungi te in chu awmna atân, Hrângan min kawhmmuh a ni. Ka dam theih loh em avângin ka chhuak lui a ni ber e. Aizâwl ka lo thlen leh chuan, Bible zirnaah ka tel ve leh ta a; kum khat vêl kan awm tihin, Dr. Fraser-a chu, nasa taka a dam loh avângin, Sâp-ramah hâwn a tûl ta a; min hâwnsan ta a ni. Lo neia châwmho zingah ka tel zêl a. March 1913-ah chuan Sâphluian, Vânbâwngah, Vânpunga khuaah, zirtirtu atân min chhuahthîr ta a ni.

MARCH 1908 LEH JUNE 1919 INKAR

Chhangte lam :

Aizâwla ka awm chhûng zawng chuan, ka chhûngte Pathian thu la âwih lo chu ka vei êm êm mai thîn a; mu thei lova ka vei zân a tam mai; zan tinin an tân ka tawngtai thîn. 1910-bul lamah chuan, Dr. Fraser-a hnênah kan khuua han hâwn ka dîl ta chawt mai a. Ka dîlna chhan chu hei hi a ni: Tûk khat chu, Aizâwl chhak lam Tuivawl, tiauchhûm tlim hmur chu hremhmunah ka chan ta a; tah chuan ka u-te chhûng chu hrehawm taka tâl buai hle hian ka hmu ta tlat mai a. Ka awm hle hle thei lo chu, hâwn zawk ka dîl ta ngawt mai a ni. Dr. Fraser-a chuan a lo remti khawp a, ka hâwng ta a. Lalpa tanpuinain ka hlawhtling ta; ka rilru a zâng huai ta mai a; hlim takin, Aizâwlah ka kfr leh ta. Ka pu, Dr. Fraser-a kan hrilh chu mi lâwmpui ve teh a-sin aw.

Ka u Khawzathanga chu zû a heh êm avângin, 'ZULEMRANGA' tih a ni thîn. A ngawr tan ta a, 1908 hian Aizâwlah ka hruai a, damin a chhuak thei a, doctor chuan. 'Zû in tawh rêng rêng suh,' a ti a; mahse, a insûm thei lo va, a in leh ta a. Changzâwlah hian a indang a; Zâwnginah pêm a tum a; zan khat chu a inah ka va lêng a. "Pathian thuâwih awm lohnaah i pêm dâwn a ni a, i thlarau a bo hlen ang tih ka hlau êm a, ka lo kal a ni e; i tawngtai ang aw," ka ti a. Ka tawngtai zawh chuan, "Pathian chu khawiah pawh a awm a; Lalzikan buh min khawnsak dâwn a; kum khat chu ka la âwih lo

rih ang a; âwihpui tûrte ka sâwm ang a; a kum lehah chuan karawn awih ve ang e," a ti a. 1910 kum tâwp lamah a âwih ta a. Kei chu, khawtlâng Thilthek khuaah, zirtirtuah ka awm a. "I u-ten Pathian thu an âwih ve ta," tia min hrilhna ka hmu chu, ka lâwm teh asin âw, ka hmuh apiang ka hrilh mai. Biak In an sa a. an lal Lalzikan a hâlsak a, 1911 chhûng chu an tuar hrâm hrâm a; mahse, 1912-ah chuan, Durtlânga awm tûrin ka han hruai a. Durtlângah an awm ta a.

Rawngbawlna lam :

A hova zin pâwla ka tel vena pakhatat chuan kan fang zau hle mai. Hetih lai hian "Fang rual pawl" intia a huhovin an zin thin. Kan khaw tlawh lâw deuh deuh chauh sawi ni mai rawh se—Aizâwl aţangin, khawchhak lam panin kan chhuak a; khaw thahnem fe kan tlawh hnu chuan, kan khua Changzâwlah kan lût a. Khawchhak lam kan pan zêl a, Hrankima khua, Hmâwngzâwl kan lût a. He khua aţang hian, Champhai lam panin kan kal zêl a; Hmunhmêlthaah kan lût hmasa ber. Champhai aţang chuan, Kêlkângah tin, Khuanglêngah kan kal zêl. Kairûma khua Biatê kan thleng a. Heta ţang hian Khawhaiah, Zuchhipah, Maitêah, Hualtuah kan lo chhuk leh; heta ţang hian, Aizâwl kan pan ding ta. Zing leh tlaiah, luhkapuiah te leh tuallaiahte. Pathian thu kan tlângau pui, ring lote dinhmun hlauhawmzia te ring ve tûra sâwmna te; ramhuai hlauh, inthawi, etc. bânsanna kawng tlângaupui te hi kan thupui a ni ber. Zânah ringtute nêna (an awm chuan) inkhâwmho leh inpâwlna neih a ni.

1909-ah chuan ka hlim hle mai a; kan zin chhuak leh ta. Pali kan ni; ka thiante chu kan khaw mi hlir an ni. Tuaha, Laiawrha leh Sênate hi ka thiant chu an ni. Pâwih ram (Chin Hills)-a Chanchin Tha hril kan tum ber a ni; chuvâng chuan a ding thei ang berin kan pan. Zoram leh Pâwih ram kan tlawhte chu sawi kim chi pawh a ni lo a; Pâwih ramah hian khaw sawmthum (30) kan tlawh; chûng zîngah chuan, an khawpui Falâm (Farthawk) leh Halka (Haka) kan tlawh tel. Halkaah hian, Mission hmunah ni thum (3) kan châm. Hlim êm êmin, kan hâwng leh ta.

(Thubelh- chhim lama an zin hi, a lehkhabu Robâwmah a ziak ve lo; a theihngilh a ni ngei ang e, 1943-a a ziak vek an ni a, hriat kim a harsa viau ang. Mahse, hei hi sikul chawlh laia kan hâwn-in, Pu Buchhâwna chanchin ka sawi laia mi hrilh a ni. "Pathian thu hrila, Chhim lama kan kal tumin, Sethlun kâwn kan thleng a, Buchhâwna pa Thaukûngan kan ke min silsak" a ti, 1908-emaw, 1909 emaw kum bul emaw a ni ang; 1909-ah Theiriatah an kai a ni si a.—A bu ziaktu).

April 1913-ah chuan Hlimna tûmhniha a lo thleng leh ta a. Pathian lo kal a hnaia rinnain kan hlim êm êm a ni. Thianga (Haflong-a awm ta), tleirâwi âwrh chu, a hlim thar êm êm a; ka zawng chhuak a, tûn thlengin unauah kan inchhar phah ta a. Chuti taka kan hlim avâng chuan, zin chhuah a lo tûi leh ta. Thian pathum kan intiamruai a, ka thiante chu, Thang Upaa (Khawthlang kohhran kantu)

leh Thianga (Haflong Pastor) an ni. Khawthlang Pastor Phawka bial kan fang ta daih mai, Zâmpui tâng dung kan fang a, lal Hrângvunga khua te kan tlawh. Hlim êm êmin mahni hmun theuh kan pan leh ta. Hei hi, Pathian thu hrila rawng ka bâwlna houhnông ber a ni ta. Hmun thuin, zirtirna lam ka thawk ta a. Hetia zirtir paha kohhran enkawl hi a awlai lo hle a.

Vanbawngah

Thubelh ang deuh a ni. Kristian nih avânga mi hrem thinna khuaah zirtirtu ka ni ta tlat. Pathian min hman dân hi a mak a. ngaihruat lâwk theih pawh a ni lo e. Lal Vânpunga chu, mi thar a lo ni tawh; kristian a taina rilru a bo vek. Zirtirna hi kan hna duh zâwng tak a ni thin a; khawthlang, Thilthekah, kum khat ka thawk tawh a, Vânbâwnga ka tang tûr chu ka phûr hle; chu bâkah, a bul kan tanna khua ngeiah Kohhran din ka chhonzawm leh dawn a ni ta. Vânbâwngah chuan, Kristian pasarih chiaah an awm; ka hriat hnu tawh vek an ni. October 1913-ah Chalkûngi chu ka zu hruai ta a, ka thian Doliana (Rev. Zairema pa) nêh. Tin, kum khat hnuah chuan, ka u te pahnih ka hruai a; kan awmkhâwm leh ta dial dial mai (Ka ni Lalchhawni hi fanu pakhat neiin pasal a sôn a, a lo kir leh a ni; ani hnên atangin, thu tam tak dawn a ni Ziaktu). Ka u Lalthâwma chuan March 1916-ah, min boralsan ta mai a. Lalpa laka vui mai a awl hle e. A hâcnah a dam leh nân ka dil nasat êm vâng a ni.

Kohhran lam

Kohhran dinah hian harsatna nasa tak a awm lêm lo; Vânpunga lah chu lama tang a ni ta si a; tîn, a khua tam berte chu, Khandaih Harhna hmu tawh an ni bawk. Ka hmaa sut âwng tûr lian tak pakhat chu, pi pu puithuna âthlâk ramhuai hnathawh nia an rin te sut bosak a ni. Hemiah hian Dr. Fraser hnêna kum li lai ka lo awm khân min tanpui nasa êm êm; kristian kan pung zêl; 1919 Harhna a lo thlen pheî kha chuan, sikul-ah kan riak chu kan leng lo a ni ta. Hetih lai sikul hi in lian tâwk tak a ni, zirlai riahnate siam a nih avângin kan riak a ni. He lam panga ka hlawhtlinna tlêm chauh sawi îla.

1) Vêng leh lam, Paihte vêng hi in 40 vêl an ni a, vêng hran neiin an awm khâwm thîn a ni. An vêng bulah, naupang pakhat a thi a. Zan thum lai an tlaivâr pui tawh; kan phûm nî chuan khua a lum hle mai a; phûm tuma a ruang an han buatsaih dâwn hnaih chuan, an pa chu pawn thlifim va dawng lawk tûra a chhuak chu, leikâah chuan a tlu ta a, a meng pual a, a chilte a tla bawrh bawrh a; khawih ngam rêng an awm lo va, an en thup mai. Kei chu inchhông aţangin ka tlân chhuak a, tuiôm nê, a lôah chuan ka leih bawrh bawrh a, rei vak loah chuan, a thû ta hlawl mai a. "E. pawn ni lum ka thleng chauh tih khân ka hai mup a, engmah ka hre ta lo mai a ni," a ti a. Kei chuan, "I lu a lum lutuk a ni e; engmah i ti lo ang," ka ti a. Khawhring nia an ngaih avângin an khawih ngam lo a ni. Kristian awm vete chuan, "Ramhuai a awm lo ve tîn kan

sawi tam vei nêñ, mita khatiang han hmuh meuh chuan rin dân hlui khân kan rilru a lo la vuan nghet hle tih a rawn tilang chiang ngawt mai a," an ti a-lâwm. He thil hi ramhuai awm loh kan zirtirna lama ka hlawhtlin êm êmna a lo ni ta.

Mi tiphûra mi tilâwm fotu pakhat chu hei hi a ni. Bakthova hian a mumanga mi hmuh dân mi hrilh chu a ni. A mumanga mi hmuh dân chu heti hian a sawi:— "Zan khat chu mumang ka nei a. Ka mumangah chuan hmun zau tâwk fêah hian mi tam tak mai, na tuar hi an lo mu phung mai a, athen te pheh chu an tâl tawp tawp mai a. Chûng na tak tuarte ka en reng lai chuan nang hi i lo kal a, an zaa an hriat ngei tûr hian Pathian thu i lo sawi lauh lauh mai a. Chutia thu i sawi hnu rei lo têah chuan an lo tho ta sung sung mai a," tiin mi hrilh a. He thu hi Vânbâwng Kohhran ka dinnaa ka rawngbâwna mi tichaktu pakhat, ka rilrua mit thei lo chu a ni.

Ramhuai hlaubua a bo tan

(Hêng pahnihte hi, keimahin a sawi ka hriatte an ni— Ziaktu): An thawven sâwtzia tilangtu an ni. Indopui I-na laia mite an ni.

1) **Khelbuna:** Ani hi ringtu hmasa, pasarih zînga mi, Kohhran Upa hmasa ber a ni; heti hian a sawi, "Ngaw pik fêah hian in sakna tûr, thilte hrui ka zawng a, thahnem fe ka la tawh tih hian, tap ri ka hre ta tlat mai a; kan ngaithla vang vang a. 'E, hei ngei hi ramhuai an tih chu a nih hi, ka ti a, ka hlau êm êm a; kut ruaka hâwn ka tum ta mai a. Thui vak lo ka kal chuan, 'Ramhuai a awm lo' kan tih fo

kha maw le; ka enfiah ngat ang, ka ti a. Tap ri lamah khân zawi tēin ka kal a. Thing bul zâwlh hian Hauhûkin, nau a lo vei hi a lo ni a, nâ a ti hle mai; a nat lai tak chuan, a lo bekbawrhleisial ngat ngat thîn hi a lo ni reng mai a. Haw ta mai ila, ramhuai chiahah ka ngai ang a. mite pawhin an ngai bawk ang.

Rochhinga sawi ve

Ani hi 1915—a Primary pass hmasa ber pasarihte zinga tel a ni a. Kohhran Upa thlan vawihnihnuaa thlan tlin a ni. Kohhran Thalai Zaipâwl kilkawitu a ni: heti hian a ti, “Khumbeu-a tah tûr, Sairil ka la a, Sairil bawnpui hmuna ka la malh malh lai chu ‘Awm awm suh,’ mirawn ti ta mai a. Ramhuai ni ngoia ka ngaih avângin ka hlau ta êm êm mai a, ka hâwng ding ta mai a; mahse, thui vak lo ka kal chuan, ‘ramhuai a awm lo,’ kan tih tak kha maw le ka ti rilru a, ka kîr leh ta a. ‘Awm awm suh’ tih-na laiah khân, thâwm dîm êm êmin sairil buk chu ka melh ka melh ta a. A buk pik lai takah chuan chhimbuk lianpui fu vûng mai chu ka hmu ta a. A hrâm kha ka hre sual mai a lo ni tih ka hre ta a.

Kohhran kal zel

Pi pu ngaih dân âthlâk tak kha hnehin a awm tial tial a; kohhran a pung zêl bawk. 1921—ah te chuan, Kohhran zaipâwl tha tak din a ni. Hemi kum sawvânga Biak In, mi 400 zet lenna (a chhûnga thutthlêng thlûr thum awm) an han sa chu, an phûr ngoi mai le. Tûn hma zawng kha chuan, sikul leh Biak In-intâwm an ni thîn. Kohhran Harhna tum thum

na tâwp lam fâwnin min rawn chîm leh chuan (1923) tlangvâl pathum leh upaho chauh zuah an ni ta. Paihte lam pawh thahnem tak an tel ta, 1924-ah chuan mitdel LAMA chuan, "Nangni zawng Kohhran pui in ni a, in zir tûr HLA PUI ka buatsaih ang e, Thupuan 8:1, 'Dâr chanve lai vân a reh thup a,' tih hi ka châng thlan a ni ang," tiin, MITDEL HLA-PUI (LAMA HLA) tih tâk hi a phuah a ni. Ziak chhuahsaktu, Pastor Sânga, Lêngpui a ni. He hla-pui sak chhuah hmasak berna chu, fawvâng SAITUAL inkhâwmpuiah a ni (1925).

Dârpui Pastor Thanga kha, Cherra Theological College zirna 1922-ah a zo a, 1923 June 1926 thleng-in, ama khuaah ngei hian Tirkoha dah a ni. Kohhranin kan changkân phah hle mai.

Thil thar ngaihtuah chhuahte

Pastor Thangan Tirkoh hna a thawh chhûngin hêngte hi tihchhuah a ni (ziaktu hian a beng ngeiin a hre ve, kan in hi rawtna a nih avângin). (1) Pulpit rawngbâwlina, sermon buatsaih dân zirtirna (Pulpita chêt dân, kut vai dânte) inzirtirna class an siam; tlangvâl thahnem takin an bei thîn; chûngte chu a hnuah Kohhran Upa an ni ta rêng. (2) Kohhran hruaitu leh thalaite, khawvêl chanchin hriatna tlang-pui an neih a, kohhran hruainaah tanpuitu nih beiseiin thawhlelni zânah zirna an nei thîn. Assam ram chanchin, Pu Pasena ziak, Zosâphluia endik, tih kha bu sâwm kohhranin a lei a; hemi bu chhuah hmasa Zosâphluia siam an lei bawk. Indopui 1-naa France ram kalte an tel hlawm; nuam an ti hle thîn; an khawvêl thlir dân a tizau hle mai. (3) Sjalak

tlâng chhak lam Paihte khuaah Kohhran a ding thei lo va, chu chu an vei dūn a, 'Anmahni mi, an tawnga zirtir thei, zirtirtu awm se, a kawng tha ber a ni ang,' tiin Pu Dia (Rev. F.J. Sandy) hnēnah an rawtna chu an thlen ta a. Pu Dia bengverh zāwng tak a lo ni. "Chutiang mi chu in hmu ang em?" a ti a. Anni chuan "Kan khuaah pawh pahni primary pass an awm," an ti a. Pu Dia chuan, "In khua in thlen velel tīr nghāl rawh u," a ti a. VUMTHANGA (Pi Biak-nōngi Pa, Dāwrpuia Putea in bula awm) 1915-a Primary pass, tīrh a ni. Pu Dia pawh a lāwm hle ni tūr a ni, zirtirtu puitling (M.E. pass) hlawh, thla tin Rs 10/- a pe nghāl.

Khingah khian Pathian malsāwmna avāngin an hlawhtling hle tih lanna te: (1) Pu Khamtuala, Shil-long, Lady Keane College Lecturer Pu Zāra pa chuan heti hian a ti, "Kan khua, Selam khuaah chuan kohhran a ding tak tak thei lo a; Harhna thlen laiin kan han ti lai thīn a, mahse kan chuai leh mai thīn. Zirtirtu nghet (Vūmthanga) kan han nei a, kohhran a ding nghet nghāl mai; kan khaw bul Teikhang leh Mimbungah pawh," a ti. Tin, Indopui II-na hma khān, Vānbāwng bialah, Sande Sikul ekzam lāwmman a lūt tam ber thīn a, a tam ber chu, Vānbāwng khuaah a ni. Missionary-te pawhin an duhsak hle thīn; Pastor Thatga hnuah, Pastor Nikhama, Cherraa chhuak baw, Tirkohin a lo awm leh baw.

Pathian hraina nia briatte

Dārthlang (glase) no leh glās mām thu kha cha sawi a nih tawh kha. 1909 hian Zokhawsāng taktawm, hlanāah ka inhmufah em em a, 'tuai'

tluk chauhah ka inngai. 1915 hian, Biaklêta (kum hnih pawh la tling lo) a na hle mai a, ka ãawngtai laiin, puitling lovin a thi lo ang tih ka hre nghâl. 1913 hian thâl laia Harhnaah khân, Thakthng Biak Inah, Marka buin, 'In thilung tihkhauhin a awm em ni?' a tih hi, keima lam belin ka sawi a. Ka ãawng-laiin kros âwn, a chung a mihring, vun pawh pu lo, sahrang zai thar anga lâr sur, inkhai betin ka hmu.

1920 hian mut hlim hian aw sîn tê hian, 'Khaw-nge i Lalpa,' min ti a. 'Thingah an khai kâng,' tiin ka chhâng a. Chumi zân chuan, 'Lalpa, nangma aw a nih chuan hriatna min pe leh la, i duh ang apiang,' tiin vawi thum ka dîl a, engmah ka hmu ta lo. A zân lehah chuan vawi thum bawk ka ãawngtai leh a. Ka mumangah chuan, ka in ropui tak min entir ta. In chhâwng sâng, a kalna (a lâwn chhohna) fa-suar rel ang hian, glass tlâwn hlîrin an lo siam a; tual hungna kaiên chu, marble ni âwm takin ka hmu a, ka hniak tehsa ang mai a lo awm bawk (Ziaktuin a hriatpui).

1922 hian Tlanthanga, nausên a na hle mai a, thih lawk te a nei' thîn. Ka ãawngtaina tâwpna ber-ah chuan, "Lalpa, he nausên chungah hian ka dîl tâwpna che a ni e, ka dîl leh tawh hauh lo ang che" ka ti a. Mahse, thi meuh lo dam meuh lovin a awm ta reng a, "Lalpa, ka thutiam kha ka bawhcheh leh e, mi ngaidam rawh," tiin ka ãawngtai leh ta a. Ka rilruah chuan, "Mei vâma ur tûr," tih a lo chhuak. Zankhuain kan ur ta a. Mei vâm luma inur dam theih a ni tih kan briat ãanna a ni ta.

1924—Lal Isua tuarna ka hmangaih ngai lo va. Hemi kumah hian ka hlim a; ka hmu fuh ta a. A lu leh kut chu, thi thlep hnûpin ka hre ta a, han deha thle tawn buk bukin. 1924—40 Hemi inkâr, kum 16 zet chu, tharna lêm chuang nei lovin a hlui ringin ka khawsa ta reng mai a; lâwmna thûk bîk sawi tûr a awm lo. 1938 kumah erawh chuan Bible chung lamah hian, boruakah hian min chhângtu, kan zawna chu a awm a; Bible hi a sûlhnu a ni tih sa pêltu nêna tehkhinna ka hmu chhuak a, ka thar phah leh ta deuh; mahse, hriatna dang a ni chuang lo.

1941—42— Indopui II-na avângin ãawngtai thlahdah theih a ni ta lo. Japanin Singapore an lâk (Feb. ni 15, 1942) khân Rosiama chu man tel a ni ta, Japan kutah chin hriat lohvin a awm ta a; a chanchin hriat theih a ni ta rêng rêng lo a. (June 1945—ah chuan Dr. Saitâwna, Burma ațangin a lo chhuak a; ani hian Rosiama leh a ãiante an dam thu a rawn sawi a; chu chu an chanchin hriat hmasakna ber a ni ta. Chanchin ka hriat zân chuan ka mu lo a, Biak Inah ka ãawngtâinaah chuan, a thi lo tih Pathianin min hrih. A tûk Chawlhni chhâna ka thusawinaah chuan, pulpita, ka thlamuan thu ka tlângaupui nghâl ta a; ka aiin a, thi hmasa dâwn lo tih thlengin hriattîr ka ni (he thu hi ziaktu hian a hriatpui, lehkhâa hrih a ni).

1943—Tar ka lo ni ãan vë ta. Pathian hnênah a dîltu nih so mai chu tiin zah nachâng ka hre ãan. Ka ãawngtâiin tih tûr leh ka awmzia hriat fiahna ka nei a. **TIH CHU KOHHRANTE NGAIHTUAH**

FEL A NI A: ka ɣawngtai lai taka rilrua min pêk a ni. 'Thil môm' pakhat kha Pathianin min hriattirna a ni a; mahse chu chu hmang lovin, a hlui zâwka chu ka hmang fo a lo ni a. Puan thar thûla khung a, puan hlui sin fo ɣhîn ang ka lo ni tih Pathianin min hrihna a ni. Pathian min hrih ka pawm ɣhîn dân chu, ka ta ka dahna hnuaiah, Pathian ta chu ka lo dah ɣhîn a lo ni; Pathian hriattirna thil thar ɣha tak chu hre ɣhîn mah ila, ka hmang lo va, ka ni tin nun dân leh ka rawngbâwl nân keima ta hlui bawka ka hmang ɣhîn a; Pathian thil thar chu hmang si lovin, ngaih tiɣhatu maiiah ka hmang a lo ni tih feia chhun angin ka hre ta. Puan thar leh kawr thar thûl khunga, a hlui hâk min tinuam ang lek hi ka lo ni, chu chu ka lum phahin ka mawi phah chuang lo.

BUNG IV--NA

Mimal chanchin

Chalkongi :

T.B. natnaa thi a ni; thla riat zet a tuar. Rosiama Doctor zir lo chawhlin, a natna hriat chian a ni a. Fimkhur tûra min hrihthe chu, ka lo tih sa an ni hlawm deuh vek; Dr. Fraser châwma ka lo awm kha ka chhawr a, tumah kai ve awm lovin kan insiam thei. A thih a lo hnaih chuan, arûkin, heti hian ka zâwt a, "I Lalpa tâwk tûrin i inpeih em?" ka ti a. Ani chuan heti hian min chhâng a. "Ka thil tih ɣhat avânga chhandam tûr ka ni hlei nê; Pathian ngaihdamna avânga chhandam ka ni a; ka thlarau

chu ka ngaihtuah lo e; kei aia ngaihtuah tu a awm a-lâwm; hmânah ka nunna chu A peih vek tawh ang chu; peihsaah ka lût mai ang," a ti a. Ka ngaih a thain ka thin a dam hle mai.

Kum 13 a nihin Kristian a ni, a chhângten an hnial lêm lo. November 1910-a an zirtirtu Bâwih-hrânga (Pastor Hrânga) ka zuk thlâk khân, an inah ka awm a. October 1913-a ka zuk neih khân kum 17 mi a ni. Rinna avânga Pathian Khawngaihnaa Chhandam ring mi a ni. Khawiah pawh, khaw tê leh khaw lian tak tak, Phûllên, Saitual leh Durtlângah te pawh, hmeichhe inkhâwmah thu an sawitîr zêl thîn a, an fak der hle thîn. Kan khuaah hmeichhe inkhâwm leh Sande Sikulah, hotua hman a ni; zahna leh zah lohna tûr tâwk a hria. Kan chhông zînga khual leh tual chhâwntu a ni; buh lei tûr zawngtu a ni fo bawh. Mual inkhâwmnaah Pathian thu a sawi thîn.

Khawzathanga :

Pastor niin 1926 khân a rawng a bâwl thîn, a LALPA-in a hruai ta a. Kristian a nih hman Zu-lemranga an ti thîn. Amah hi chuan, 'Vânphunga Keite,' a inti. A nau Vaikhawla tawngtaisakna leh a beihna chhângin LALPAN 1910-ah Amah ringtuah a siam ta a ni (Dec. thlaah). Durtlângah a pêm thu sawi a nih tawh kha. 1918-ah chuan H.K. Dohnûna'n Rêng ram, Zâmpui tlânga Pathian rawngbâwlho tûrin a sâwmna chu Pastor Dâla'n a lo hria, Zt. Vaikhawla hnênah, Senvawna a hnêna thawk zâwk tûra hrîh tûrin a ti a; Senvawn lamah a kal ta a ni. "Khati

tak khân zû i hel a, i sim hnu hian i châk leh thîn em?" tiin Pastor Thiangan (Haflong) a zâwt a. "Vaw khat chu hlo ka thlawh lain, chhûn ni sat lai takin ka châk êm êm a, thlâmah ka let halh halh a, ka jawngtai a, a reh ta a; chuta tang chuan ka châk leh ta ngai lo," tiin a chhâng. Pastor pakhat chuan, "Ani kha zawng koh bik (special calling) a ni e," a ti.

Tirkoh a ni ta; Pathianni tlai khat chu mual inkhâwmnaah Pathian thu a sawi a. Senvawn lai chu a bulah a lo kal a, "Nang hi i ni maw Khawzathanga, kan hlahh êm êm thîn kha. I va chhe bing beng e. Vai la lian lo chu ni se chuan, helai thingfâk hian kan vaw let tawp mai tûr che a," a ti a. Ani chuan, "Ka pu, ât lai thu chu i theihngihl tawh ang u, hei, chhandamna Chanchin Tha kan sawi a nih hi; thu la ngaithla ve teh khai," a ti a. Ani chuan vuak-thlûkah a vau ta reng mai a, thu pawh chu a sawi thei ta lo a. A tihbui tâk êm avâng chuan a thîn hlui kha a lo thawk ta phat mai a, "E, ka pu, i duhna lai takah hian min han vaw teh; Vânpunga keitê, hniak khat pawh ka tawh lo ang," a ti ve ta a. Lal chu a kal ta thuai a.

Chak hmingthang Saizahâwla hi a thian, a kawp-pui ber a ni thîn. Hmâr nêna indo lai khân, Ek-chhetea hruai vein, an pathumin Senvawn bul, Saite khua an va bei a, an Zawlbûka silai tha ber ber pali an lâksak. Tlawng dunga vai lian lo chho an kâp bawk, lawng pathum an kâp ruak a, sâp leh sipai bungrua an lâksak bawk. Tin, ram chhuahna leh mau tawihnaah an inkawp so bawk thîn.

Vanphunga :

(Ziaktu hian a hmuh leh a hriat ngei a zia k a ni a) Kristian a nghaisak dân sawi a nih tawh kha. Vaikhawla, a khuaa zirtirtu a nih kha chuan mi danglam a ni tawh. Hêng pahnihte hian a tifi ah tâwk ang. (1) Zawlbûk thlang lam hla vak loah, sikul (Biak Ina hman baw k) hi sak a ni. Vawikhat chu, an inkhâwm tibuai tûrin Zawlbûka tlangvâl ðhenkhat chu an bengchheng hle mai a, chu chu Vânpungan a lo hria a, tlangvâl te chu a inah a ko a, a hrâwk nek mai; tih leh ngam chi pawh a ni lo. (2) Kohhran hnênah Sechal a pe a (tûn laia Pathian chawimawina an tih ang hi a ni ang chu) Krismas lawm nân an hmang. A aiawhtu, Liankiaua hi 1919 Harhnaah khân a hlim nasa ve mai, tleirâwl a ni tawh.

Bawr rûnah te, France ramah te a khaw tlangvâl an kal ve, khaw khatah chuan a kal hnem pâwl tak an ni ang. Tin, Indopui II-naah khân sipaiah leh indona kawng hrangah ðhahnem fe an inpe baw k. Hêng zawng zawngah hian mi rama va inphûm an awm lo. Lal leh vântlâng an lâwm, Pathian hnêna lâwmthu sawina tiin, an lal Liankiaua chuan 1945 kum tâwp lamah Se chalin ruai a ðeh ta hial rêng a ni.

BUNG V-NA

Malsawmna a dawng

Zirtirtu Vaikhawla's

Lalpa malsawmna a dawnzia hi, hêngte huan a
brilhfiah tâwk awm hle mai e.

1) A fate, a lawk deuh deuh—

Dr. Rosiama, L.M.P. (Hons), District Council
Chairman hmasa ber.

Lalhmuaka, Lunglei Govt. High School, Headmas-
ter Pension.

Biaklêta, Maj. Subedar (Assam Regiment) pension.

Dr. Tlanthanga, L.M.P. (A pass kumin a borat).

T. Chawma, Agrl. Inspector.

Dr. Rosiama, Dr. Tlanthanga leh Biaklêta techuan,
he khawvêl hi an chhuahsan lawh.

2) A kaibârnaia hnuaiâh (1913 atanga 1946 inkâr),
hetiang hi mi an lo chhuak:

(a) Pastor pathum, Doctor pahnih, Zirtirtu sâwm,
Bawrhsâp pisa babu.

(b) SIPAI LAM— J.C.O (Junior Commission
Officer) panga an awm: an zîngah, **Hon. Captain**
pakhat, Maj. Subedar pahnih leh Subedar pahnih.

(c) 1915 atangin Primary exam tûr a tîr chhuak tan
a, 1930 thleng khân, chu ekzamaah chuan,
Merit Scholarship hmu phak, pasarîh an awm.

Tân lai diphauz atanga chhât chuan, cagnah a
ni lo a; mahçç **INDOPUI II-na** hma kha chuan, mi-

te ngaihsân a tling. Japan râl lo len (1941) thleng khân, thingtlâng khua pakhat ațangin, Matric pass pali awmma a awm lo va, Vânbâwngah chauh an awm.

Zirtirtu Vaikhawla Pathian rinua

He sâp hla hian a hrii Chiang ber âwm e, Zo-
tawngin a awm lo.

'A humble, lowly, contrite heart,

Believing, true and clean;

Which neither life nor death can part,

From HIM that dwell within,

—(Ziaktu).

October 1956—ah khawvêl hi chhuahsanin a Lalpa hnênah sawn a ni ta a. Aizâwlah chuan, Makdonal Hill-a kan inah, mi hausa hmasa Pu Pachhûnga te nupa an lo tel tlat chu mak ka ti ngei mai!! (An nu, Pî Chawngí hi, thenawm hnaiah lo chuan a kal ngaiin ka hre lo, chuvâng chuan, a lo tel ve hi mak ka ti êm êmin ka lâwm teh asin). An hawn dâwn chuan, Pu Pachhûnga chu a ding a, "Khawnge thu tlêm kân sawi ang e. Zirtirtu Vaikhâwla hi Zorama inhmial thiam ber a ni. Bawrhsâp fîng ber Pu Parry sâp pawh a hnial dang dêr mai. 1926—a Vânbâwnga a kalin Vaikhâwla a ko a, 'I fapain thingnawi a keuh ve tûr a ni, i hria em?' a ti a. Ani chuan, 'Uai, kâ pu, Zoram Bawrhsâp emaw i nih ka ti a, thingnawi fawm hotu i ni maw? Thingnawi keuh thu chu, lai leh upate leh dangvâl pawhin an hriat-pui' ngai lo a, thingnawi fawm hotutê kuta âwm a ni,' a ti a. Pu Parry sâp chu a dang dêr mai a ni," a ti a. Chutiang a nih chu ka lo hre ngai haah lo.

A ângchhûnga seiliente zawng zawng hi ringtu nghet tak, zû pawh in lo, kohhran member nghet an ni vek. Tin, Vânbâwng hi himna rurain Zoram buai thleng khân a chîm lo; chhandam nih inhriatna (assurance of Salvation) an uar hle mai. 1934 a ka chawhlin, Lamgina (a hnuah Upa a ni) chuan, "Hmuaka, chhandam i nih i iahre tawh em?" mi ti chawt mai a; chutih lai chuan zawhna mak nîin ka hria a. Saichal inkhâwmpuia himna an chan leh an awm dân chu an duh lo hle mai a, a lo hawnin, khua an luh hmain, chutiang himna chu, Vânbâwnga lo thleng ve lo tûrin, tawngtaina an nei. Chhândam nih inhriatnain Phûlên a tih buai laiin. Pu Mena zin vêlin a tlawh hlauh mai a. An buanna chu a man lawk lova, "Ka hriatfiah hma chu, ka châm ang," u ti a, a han man fuh chuan. "A, hei hi alâwm Sâp-ram aţanga, kan rawn kalpui chu," a ti a, lâwm tak-in a kalsan ta a ni.

Indopui I-naah khân, hnehtu nihna chu khawvêl-in British Prime Minister Lloyd George-a hnenah a pe a nih kha. Indopui II-na a lo hnaih hle lai khân Lloyd George-a hming hi an sawi an sawi thîn a. Chuti taka mi hmingthang chu eng ang hmêl pu nge maw ni le? an ti huai huai a. Chutih lai Kristian Tlangau bu tâwp lamah chuan, "Lloyd George-a chu Zirtirtu Vaikhâwla ang hi a ni," tiin an zia. kher mai a. Hei hian Pu Vaikhâwla hi zoramah chuan a hming a thang ve tâwk hle a ni tih a tilang.

LEHKHABU A ZIAK TAWHTE:

1. Arithmetic (Pâwl VII atanga pâwl X zir) 1956-ah.
2. Zorama zirna lam chhinchhiahna 1980 ah
3. Pûm titi 1985-ah
4. Zoram - thim ata êngah (Scriptura la niri).

STATE LIBRARY

Room

Acquired by _____
Donated by _____
Location No _____

SYNOD PUBLICATION BOARD